

## Toplumdilbilimsel Yeni Bir Kavram Olarak Dil Geçişliliği: Halaçça, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Farsça Üzerine Bir Vaka İncelemesi

Translanguaging as a sociolinguistic new construct: A case study on Khalaj Turkic, South Azerbaijani Turkic, Turkish, and Persian

### Mehmet Akkuş

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Artvin/Türkiye

e-posta mehmetakkus1986@gmail.com

orcid 0000-0002-9604-1418

doi 10.54316/dilarastirmalari.1331397

#### Atıf

##### Citation

Akkuş, Mehmet (2023).  
Toplumdilbilimsel Yeni Bir  
Kavram Olarak Dil  
Geçişliliği: Halaçça,  
Azerbaycan Türkçesi,  
Türkiye Türkçesi ve Farsça  
Üzerine Bir Vaka  
İncelemesi. *Dil  
Araştırmaları*, 33: 85-105.

#### Başvuru

##### Submitted

22.07.2023

#### Revizyon

##### Revised

04.09.2023

#### Kabul

##### Accepted

12.10.2023

#### Çevrimiçi Yayın

##### Published Online

27.11.2023

#### Öz

Dil(ler)in -fenomenolojik anlamda- birbirlerinden kesinkes ayrı ve keskin sınırları olan “şey”ler olmayıp, bilakis dil konuşurlarının bilişsel yeterlikleriyle bağıntılı olarak iletişim sırasında mümkün olan ve anlık ve/ya bağlamsal olarak erişilebilir tüm bilişsel ve dilsel yetilerini ve dil repertuarlarını bilgi üretimi bağlamında kullanıma sundukları bir üstyapı olduğu görüşü son dönemde toplumdilbilim çalışmalarında sıklıkla vurgulanan bir kuram olarak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma dil geçişliliği olarak kavramsallaştırılan bu mefhumu birçok çağdaş Türk lehçesinin konuşulduğu İran’da, konuşur sayısı bakımından toplumdilbilimsel anlamda önemli bir yeri olan Güney Azerbaycan Türkçesi, toplumsal ve siyasi olarak baskın ortak iletişim dili Farsça ve yok olma tehlikesi altındaki bir Türk lehçesi olan Halaççanın ve Türkiye Türkçesinin kullanıldığı bir vaka incelemesi örneğinde ilgili kavramsallaştırmayı nitel olarak betimleme amacını taşımaktadır. Bu bağlamda Güney Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Halaçça anadil konuşurlarının dil geçişlilik örüntülerinin iletişim sırasında nasıl şekillendiğinin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda dil geçişliliği kavramının temel varsayımları da değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda dil geçişliliği örüntülerinin dilbilgisel ve işlevsel boyutları sınıflandırılmış ve bu örüntülerin bilginin ortak bir çabayla işlenmesi sürecine etkisi ortaya konmuştur. Bu çalışma genel olarak toplumdilbilim üzerine yapılan araştırmalarda önemi gitgide artmakta olan dil geçişliliği alanyazınına ve Türk dil

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

değişkelerinin iletişimde nasıl etkili bir şekilde uygulanabileceğine dair içgörüler sunmaktadır. Bulgular, dil geçişliliğinin farklı Türk lehçesi konuşan bireylerin iletişimini kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Dil geçişliliği, Halaçça, Güney Azerbaycan Türkçesi, örüntü

### ABSTRACT

In phenomenological terms, languages are not distinct and sharply bounded "entities," but rather a superstructure in which language users, in relation to their cognitive abilities, utilize their cognitive and linguistic competencies, as well as their language repertoires that are accessible in the moment and/or contextually, to produce knowledge during communication, a theory that has gained importance in recent sociolinguistic studies. In this context, this study aims to qualitatively describe the conceptualization of this phenomenon, conceptualized as translanguaging, in a case study where multiple contemporary Turkish dialects are spoken in Iran, including South Azerbaijani Turkic, which holds sociolinguistic significance in terms of speaker numbers, the dominant shared communication language of Persian, and the endangered Turkic dialect of Khalaj Turkic, along with Turkish. Accordingly, the study seeks to uncover how the patterns of translanguaging are shaped during communication among speakers of South Azerbaijani Turkish, Turkish, and Khalaj Turkic as their native languages. In this regard, the fundamental assumptions of translanguaging are also evaluated. The study classifies the grammatical and functional dimensions of translanguaging patterns and demonstrates their impact on the process of collective knowledge construction. This study contributes insights into the growing importance of translanguaging in sociolinguistic research and provides perspectives on how Turkic varieties can be effectively applied in communication. The findings reveal that translanguaging facilitates communication among individuals speaking different Turkic dialects.

**Keywords:** Translanguaging, Khalaj Turkic, South Azerbaijani Turkic, pattern

### EXTENDED ABSTRACT

#### Introduction

In recent years, translanguaging as a new construct has been gaining increasing importance in the fields of education, linguistics, and applied linguistics. Experts in the field are researching the possibilities that this concept can create as a pedagogical approach based on students' existing linguistic and cultural resources. Furthermore, the concept continues to be used to provide a new perspective on various topics such as language policy, language ideology, and language contact.

Considering the distribution and diversity of contemporary Turkish dialects in the context of time and space, this study generally offers insights into how the concept of language transfer, which is becoming increasingly important in sociolinguistic research, can be effectively applied in the field of Turkology literature concerning Turkish language variations in communication.

### *Aim of the Study*

This study aims to qualitatively describe the conceptualization of translanguaging in a case study where multiple contemporary Turkic dialects are spoken in Iran, including South Azerbaijani Turkic, which holds sociolinguistic significance in terms of speaker numbers, the dominant shared communication language of Persian, and the endangered Turkic dialect of Khalaj Turkic, along with Turkish. Accordingly, the study seeks to uncover how the patterns of translanguaging are shaped during communication among speakers of South Azerbaijani Turkish, Turkish, and Khalaj Turkic as their native languages.

### *Research Questions*

Based on the qualitative research design and case study methodology described above, this study aims to address the following research questions:

1. How do the communication patterns of speakers of contemporary Turkic dialects evolve within the framework of the theory of translanguaging during a communication event involving the use of multiple language varieties?
2. What are the potential functions of the communication patterns of speakers of contemporary Turkic dialects during a communication event involving the use of multiple language varieties within the framework of the theory of translanguaging?

### *Data Collection: A Case Study in Iran*

In order to collect observable and verifiable language data for this study, a field work was conducted in the Markazī and Qom provinces in Iran between July and September 2021. The data for the study was obtained through semi-structured face-to-face interviews from six interlocutors. During the interviews, informants were asked to narrate folklore materials such as Khalaj folktales, epics, and stories. To achieve this, the researchers employed purposeful sampling and snowball sampling methods. Purposeful sampling was used as individuals with relatively high proficiency in Khalaj were required to be selected for the study. Furthermore, snowball sampling was utilized because individuals who were knowledgeable about Khalaj and had confidence in the Khalaj proficiency of other Khalaj speakers directed the researchers to these individuals.

### *Findings*

This study, conducted in the diverse linguistic landscape of Iran where multiple language varieties are spoken, has yielded a series of results within the framework of the concept of translanguaging concerning the cognitive-behavioral utilization of all language resources for speakers of contemporary Turkic dialects. As Wei (2022) noted, translanguaging aims to shift the focus from a frame of a language as an abstractable encoded system to a language user frame (p. 173). In this context, the study demonstrates that speakers of Turkic dialects are not hesitant about language diversity during communication and, in this context, utilize all available language resources.

### *Results*

The key findings from this study have shaped patterns of language usage by employing translanguaging praxises. These include (i) the central role of understanding in the occurrence of translanguaging and the constant monitoring of this by the communicating parties, (ii) the role of translanguaging discourse markers in making language boundaries transparent during communication, (iii) the triggering potential of lexical elements, and (iv) the role of dominant and common language varieties as mediators in communication.

### *Conclusion*

In conclusion, this study sheds light on the intricate dynamics of translanguaging in the context of contemporary Turkic dialect speakers in Iran, highlighting the central role of comprehension, the function of translanguaging discourse markers, and the influence of dominant language varieties in mediating communication. These insights enrich our understanding of how language diversity is navigated and harnessed in multilingual settings.

## Giriş

Teknolojik ilerlemelerin önü alınamaz gelişimi, küreselleşme tarafından yönlendirilen ekonomik ve sınai hareketlilik, küresel bir ağ oluşturan ticari hareket, artan uluslararası eğitim talebi ve göçlerin neden olduğu görece farklı dil değişkeleri konuşan dil konuşurlarının kitlesel hareketliliği ve bu hareketlilik sonucu oluşan üst çeşitlilik (İng. superdiversity) farklı dil değişkesi konuşurlarını artan bir şiddette temasa geçmesine yol açmıştır. Bu gerçek, çok dilli iletişimde kullanılan iletişim kalıplarının (İng. multilingual communication modes) farklı disiplinlerce fenomenolojik (görüngü bilimsel) olarak incelenmesine yol açmıştır. Toplumsal bir varlık–Aristoteles’in tabiriyle “zoon politikon” olan insanın toplumsallaşmanın temel aracı olan dilin iletişim örüntülerinin toplum, eğitim, siyaset ve dil boyutuyla incelenmesi bu nedenle oldukça önemsenmektedir (Clyne, 1972; House ve Rehbein, 2004; Labov, 1973; Weinreich, 1953).

Birçok dil değişkesinin birlikte kullanıldığı iletişim kapsamında, birbirinden farklı olan çeşitli iletişim örüntüleri kullanılmaktadır. Bu örüntüler *ortak iletişim dili* (İng. Lingua Franca) (House, 2003; Seidlhofer, 2005), *bölgesel ortak iletişim dili* (İng. Regional Lingua Franca), *bölgesel iletişim dilleri* (İng. Languages of Regional Communication) (Janssens, Mamadouh & Marácz, 2011), *kod değiştirme* (İng. code-switching) (Hymes, 1977; Hoffmann, 1991) ve *algısal çok dillilik* (İng. Receptive Multilingualism) veya *algısal dil* (İng. Lingua Receptiva) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda ekseriyetle atıfta bulunulan ve yaygın olarak tartışılan iletişim örüntülerinden ortak iletişim dili “ana dillerini paylaşmayan konuşurlar için ortak bir araç” (Phillipson, 2008) olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, ortak iletişim dili farklı bilim insanları tarafından çeşitli şekillerde tanımlandığı da ileri sürülebilir. Örneğin, Barotchi’ye (2001) göre, ortak iletişim dili “farklı ana dillere sahip insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için alışkanlık gereği kullanılan bir dil” (UNESCO, 1953: 46) olarak nitelendirilirken Janssens, Mamadouh ve Marácz (2011), “kavramın dar ve geniş anlamlarında farklılıkları vurgulayarak, dar anlamda konuşurların hiç birinin ortak iletişim dilini “anadili seviyesinde konuşmadığını, geniş anlamda ise anadil konuşurlarının dilin diğer kullanıcıları tarafından sayıca aşıldığını” belirtmektedir (s. 71). Bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere, ortak iletişim dili çok dil değişkeli bağlamlarda iletişimin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (bk. detaylı bilgi için bk. Akkuş, 2021).

Bunun dışında, bölgesel ortak iletişim dili, “yerel veya bölgesel iletişim” için ortak bir anadili paylaşmayan konuşurlar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Mesthrie ve diğerleri (2000: 248), “dil teması bazen geleneksel olarak farklı diller konuşan komşu bölgelerden insanlar arasında artan sosyal etkileşim olduğunda ortaya çıkar” çıkarımını yapmaktadır. Burada bölge kavramı “makro bölgeler”, diğer bir söyleyişle, bir devlet veya siyasi bir birimden daha büyük olan toprakları ifade etmektedir (Janssens et al. 2011: 71). Tarihi olarak bakıldığında, Sovyet etkisi sonucunda Rusça Orta Asya’daki Türk dil değişkelerinden birinin konuşurlarının yaşadığı bölgelerde, Kafkasya’da ve Baltık bölgesinde bölgesel ortak iletişim dili haline gelmiştir. Sovyetlerin

çöküşünden sonra bile, Rusça, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olan ülkeler arasında toplumsal konumunu belli bir oranda sürdürmüştür. Bu minvalde bir başka örüntü ise bölgesel iletişim dilleri kavramıdır (Janssens, Mamadouh ve Marcz, 2011). Ostler (2006) özellikle Orta Çağ'dan bu yana hâkim yönetici sınıf ve eğitilmiş aristokrat sınıf tarafından yazılı iletişimde yaygın olarak kullanılmış olan Latince, Eski Yunanca, Almanca, Eski Kilise Slavcası gibi dilleri bölgesel iletişim dilleri arasında saymaktadır.

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan dil geçişliliği kavramına en çok yakınsayan kavram olan bir diğer örüntü ise kod değiştirmedir. Poplack (2000: 12), kod değiştirmeyi “bir söylem veya birim içerisinde iki dil arasında geçiş yapma” olarak tanımlamaktadır. Gumperz (1982: 89) ise bu kavramı “aynı konuşma bağlamında iki farklı dilbilgisel sisteme ve alt sistemlere ait dil birimlerinin birbir ardınca sıralanması” olarak tavsif etmektedir. Bu tanıma göre, dil bilişsel yapıların göz önüne alındığı bir üstyapı olarak değil; ayrı “fenomen”ler olarak görülmektedir. Bu yanı sıra ilk bakışta dil geçişlilik kavramıyla ayniyet taşıdığı düşünülse de sınırları ve içerisinde buldukları paradigma bağlamında tamamen zıt yapılar oldukları ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, çok dil değişikli ortamlarda kullanılan diğer bir örüntü algısal çok dillilik veya algısal dildir. Ten Thije ve Zeevaert (2007: 1) bu kavramı “konuşurların birbirleriyle iletişimlerinde kendi anadillerini kullandığı dil kombinasyonu” olarak tanımlamaktadır. Yapısal olarak birbirine yakın dillerin konuşulduğu bölgelerde bu tür bir iletişimin yaygın bir şekilde kullanıldığı ilgili alanyazında sıklıkla vurgulanan bir durumdur (Almanca-Hollandaca için bk. Beerkens, 2010; Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi için bk. Akkuş ve Sağın-Şimşek, 2021).

Yukarıda tanımları verilen iletişim örüntülerinin her birinin dil topluluklarının veya konuşurlarının kullandıkları dizgeleri ayrı “şey”ler olarak gördükleri söylenebilir. Ancak, ilgili alanyazında son yıllarda tartışılan varsayım ise dil kavramının insanın dil yetisinin ve genel olarak bilişsel düzeneğinin dışında algılanmasının eksik olacağı yönünde ileri sürülen savdır. Burada tabir caiz ise dile evrenselci bir nazarla bakan idealist felsefenin ilk kuramcısı Platon’un tabiriyle bir kendinde-Dil tahayyül edilmektedir izlenimi uyanmaktadır. Bu yönüyle dilde nesneye verilen ad (EY. onoma) değişmesine rağmen öz değişmiyorsa, dilde de yapılar değişiyor görünmesine rağmen özünde kendinde-Dil değişmemektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “sinek” olarak adlandırılan şey’in, Türk dilinin Kıpçak grubundan Kazakçada “шыбын” olarak adlandırılırken Halaççada “quduqi” olarak adlandırılmakta oluşu, Türk dilinin yapısal yakınlığına hâlel getirmemektedir. Bu durum demirden yapılmış olan ve görünüşleri birbirlerinden farklı nesnelere özünde demir cevherini korumasına benzetilebilir. Sürekli bir oluş ve değişme içerisinde olan dil bu yönüyle felsefenin temel konularının anahtarı olmaktan kurtulamamaktadır. Tam da bu saiklerle Platon ve hassaten Aristoteles dil konusuna felsefelerini oluştururken özellikle değinmek zorunda kalmışlardır. Son yıllarda toplumdilbilimde revaç bulan *dil geçişliliği* (İng. translanguaging) kavramı –tabir caizse- işte bir nevi kendinde-Dil kavramının dilbilimsel ifadesi gibi görünmektedir.

Son yıllarda, bu kavram; eğitim, dilbilim ve uygulamalı dilbilim alanlarında giderek artan bir önem kazanmaktadır. Alanın uzmanları, öğrencilerin mevcut dilbilimsel ve kültürel kaynaklarını değerlendiren ve bunlara dayanan bir pedagojik yaklaşım olarak bu kavramın oluşturabileceği imkânları araştırmaktadır. Bunun yanı sıra, kavram; dil politikası, dil ideolojisi ve dil teması gibi birçok konuda yeni bir bakış açısı sunmak için kullanılmaya devam etmektedir.

Çağdaş Türk lehçelerinin zaman ve zemin bağlamında dağılımı ve çeşitliliği dikkate alındığında bu çalışma genel olarak toplumdilbilim üzerine yapılan araştırmalarda önemi gitgide artmakta olan dil geçişliliği kavramının Türkoloji alanyazınında Türk dil değişiklerinin iletişimde nasıl etkili bir şekilde uygulanabileceğine dair içgörüler sunmaktadır.

## 1. Kavramsal Çerçeve: Dil Geçişliliği

“Diller”, Blommaert ve Rampton’a (2011) göre, tarihsel olarak 19. yüzyılda ulus-devletin oluşumuyla ilişkilendirilen ideolojik yapılar olarak kabul edilmektedir. Son zamanlarda araştırmacılar, anlamın esnek bir şekilde sinyaller kullanılarak oluşturulduğu dil etkinliklerini tanımlamaya ve incelemeye çalışırken çeşitli terimler kullanmaktadır. Bu terimler arasında, esnek ikidillilik (Creese ve Blackledge, 2010), kod birleştirme (Canagarajah, 2011), çeviridil pratiği (Canagarajah, 2013) ve dil geçişliliği (García ve Wei, 2014) yer almaktadır. Bu terimlerin kullanımında yansıtılan ortak görüş, anlam üretiminin dillerin *ayrı, sayılabilir, sınırlı dil kaynakları kümesi* olarak sınırlı olmadığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Alanyazına, ilk olarak Williams (1994) tarafından Galcede “trawsieithu” teriminden türetilerek kazandırılan dil geçişliliği kavramı, Galce-İngilizce eğitim ortamlarında planlı ve sistemli olarak iki değişkenin kullanılmasına odaklanmış ve bu şekilde çok dil değişikli olanların dili kullanırken nasıl iletişim örüntüleri oluşturduklarının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Bu anlama anlayışının sorgulanması, öğrencilerin ve öğretmenlerin kullandığı (veya dayatılan) baskın dil(ler) dışında dil çeşitliliği sunan dil sınıfı bağlamlarında özellikle önem kazanmıştır. Dil eğitimindeki bu paradigma değişimi, bilişsel yetilerden arındırılarak ayrı bir şey olarak etiketlenen dillerin (örneğin Galce ve İngilizce) bu tasnifini eleştirel bir gözle incelemeye ve öğrencilerin dil yetilerini kullanırken dil repertuvarlarından nasıl faydalandıklarına odaklanmaya başlamıştır. Bu minvalde, García ve Kleyn (2016: 14) dil geçişliliği kavramını, “konuşurun toplumsal ve politik olarak tanımlanmış dil sınırlarına hiçbir şekilde uymayan tam dil repertuvarının kullanımı” olarak tanımlamaktadırlar. Öte yandan, “dil geçişliliği” terimi Wei’ye (2011: 1222) göre, “farklı dil yapılarına ve sistemlerine (konuşma, yazma, işaret dili, dinleme, okuma, hatırlama) ve onların ötesine geçme” olarak tanımlanmaktadır. 21. Yüzyıl gibi küreselleşme ve çokkültürlülüğün doruk noktasına ulaştığı bir çağda, dil geçişliliği küresel ortamlarda iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için bireylerin başvurduğu dinamik

bir araç olarak kendini göstermektedir. Bu bakış açısı yukarıda belirtilen saikler ışığında dil ve iletişimi anlama konusunda devrim niteliğinde yeni bir yaklaşımdır. Dil geçişliliği kavramının İngilizcesinde geçen “trans-” öneki, kültürler arası iletişim çalışmalarında dil ön yargılarını ve hala kullanılan eksiklik/farklılık kavramını sorgulamaktadır. Bu ise bu çalışmada defaatle vurgulandığı üzere dikkatimizi “dillerin” ayrı kodlar olarak değil, iletişim için işaretlerin üretimi, kullanımı ve yorumlanmasında yer alan insanların etkinliğine yönlendirmektedir. Bu yönüyle, dil geçişliliği kavramı, çok dillilerin yaratıcılığını - adlandırılmış diller ve dil değişkeleri arasındaki sınırları zorlamak ve aşmak, ayrıca dilbilimsel davranış gibi toplumsal normlara karşı gelme kapasiteleri ve eleştireliliklerini kanıtları kullanarak görüşleri sorgulama, sorunlaştırma ve açıklama kapasiteleri vurgulamayı amaçlamaktadır (Wei, 2011).

Dil geçişliliği pratiği (İng. translingual practice) terimi, bu bağlamda Canagarajah (2013) tarafından iletişim örüntülerinin ortak temellerini, yönelimlerini ve karmaşıklığını tanımlamak için ilgili alanyazına kazandırılmıştır. Bu kavramla Canagarajah'nın anlatmak istediğinin; iletişimin belirli dilleri aşan ve çeşitli semiyotik (TT. gösterge bilimsel) kaynakları ve ekolojik fırsatları içeren bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu uzmana göre dilleri ayrı “şey”ler olarak etiketlemek ideolojik bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Çok dil değişkesine sahip konuşurlar bu bakış açısına göre iletişimleri sırasında belirli diller yerine dil repertuvarlarını kullanırlar ve bu nedenle farklı etiketlere sahip dillerle ilgili özelleşmiş bilgiye sahip değillerdir. Canagarajah, tüm semiyotik kaynakların anlam yaratımına katkıda bulunduğunu ve dilin semiyotik kaynaklardan *sadece* biri olduğunu savlayarak kavramın tanımını derinleştirmiştir. Ona göre dili diğer semiyotik kaynaklardan ayırdığımızda iletişimsel eylemleri sekteye uğrayacağı açıktır.

García ve Wei'ye (2014) göre, translanguaging kavramı, konuşmacıların karmaşık uygulamalarını birçok sosyal ve semiyotik bağlamda dengeleyerek geniş bir konuşmacı kitlesiyle nasıl iletişim kurduğunu incelemek için bir çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda iki dillilik bağlamında bir dil geçişliliği yaklaşımı, bireyin semiyotik repertuvarının genişlemesine katkıda bulunmaktadır ve bireyi yerel ve uluslararası toplumsal bağlamlara uyum sağlayabilen *oluş* içerisinde dinamik bir kaynak haline getirmektedir.

Dil geçişliliği terminolojisinin, kod değiştirme (İng. code-switching), kod karıştırma (İng. code-mixing) gibi birçok çok dilli davranışın genel terimi olarak zamanla onların yerine geçeceği konusunda alanyazında genel bir yanlış anlaşılma (EY. doksa) bulunmaktadır. Görünüşte benzerlik göstermesine rağmen, kod değiştirme ve dil geçişliliği farklı epistemolojik yönelimlere sahiptir. İkincisi bir konuşurun tüm dil repertuvarını tek bir dil sistemi olarak görürken, kod değiştirme iki dilli varsaydığı bir bireyi iki ayrı dil sistemi olan kişi olarak kabul eder. García ve Wei (2014: 22) bu minvalde dil geçişliliğini “sadece iki dil arasında bir geçiş veya mekik dokumakla sınırlı olmayan, aksine konuşurların özgün ve birbirine bağlı karmaşık söylemsel pratiklerinin inşasına ve kullanımına bağlı olan bir terim” olarak tanımlamaktadır.

## 2. Yöntem

Bu çalışma dil geçişliliği (İng. translanguaging) olarak kavramsallaştırılan mefhumu birçok çağdaş Türk lehçesinin konuşulduğu İran’da, Türkiye Türkçesinin yanında konuşur sayısı bakımından toplumdilbilimsel anlamda son derece önemli bir yeri olan Güney Azerbaycan Türkçesi, toplumsal ve siyasi olarak baskın ortak iletişim dili Farsça ve yok olma tehlikesi altındaki bir Türk lehçesi olan Halaççanın kullanıldığı bir vaka incelemesi örneğinde ilgili kavramsallaştırmayı nitel olarak betimlemek ve açıklamak için nitel araştırma tasarımı benimsemektedir. Creswell (2007: 37) nitel araştırmayı genel hatlarıyla şöyle tanımlamaktadır:

“Nitel araştırma, varsayımlar, bir dünya görüşü, kuramsal perspektiflerin kullanımı ve bireylerin veya grupların bir sosyal veya insani soruna atfettikleri anlamı sorgulayan araştırma problemlerinin incelenmesiyle başlar. Söz konusu sorunu incelemek üzere nitel araştırmacılar, varolan nitel bir araştırma yöntemi kullanır. Araştırma için veri toplama, incelenen insanlara ve yerlere duyarlı doğal bir ortamda gerçekleştirilir ve veri analizi, tümevarım yöntemiyle desenler veya temalar belirleyen bir şekilde yapılır”.

Öte yandan, Dörnyei (2007), nitel tasarımın bazı zayıflıklarını sıralar. Bunlar; örneklem büyüklüğü, genelleme yapılabirlik, araştırmacının rolü, yoğun zaman ve emek odaklıdır.

Bu çalışma, araştırma konusunun bu tasarıma uygunluğu, nitel araştırmanın özellikleri ve bu özelliklerin araştırma sorularını ele almak için uygunluğu gibi birçok nedenle nitel araştırma tasarımı benimsemektedir. Bu nedenle, Türk lehçeleri konuşurlarının dil geçişlilik örüntülerinin iletişim sırasında nasıl şekillendiğinin ortaya çıkartılması ve bu örüntülerin işlevlerini açıklamak amacıyla bir vaka incelemesi yapılmıştır.

Vaka incelemesi genel olarak, “anlamı keşfetmeye, süreçleri araştırmaya ve birey, grup veya durumla ilgili içgörü kazanmaya yönelik nitel bir araştırma biçimi” olarak tanımlanır (Lodico, Spaulding ve Voegtler, 2010: 269). Bu nedenle, durum çalışması araştırmacının yönelimi, verilerde önemli desenleri ve temaları belirlemeye yöneliktir ve önceden var olan hipotezleri test etme çabaları yerine geçer (Chapelle ve Duff, 2003).

Bu çalışma kapsamında incelenen vaka incelemesinde, *vaka*, Türk lehçeleri konuşurlarının dil geçişlilik örüntülerinin şekillenme biçimleri ve bu örüntülerin işlevleri olarak belirlenmiştir. Bu vaka, sınırlı veri toplama süresi ve çalışmaya katılan konuşurların sayısı nedeniyle mekân ve zaman açısından sınırlanmıştır. Bu çalışma, yukarıda belirtilen vakayı aşağıda sunulmuş olan araştırma sorularını ele alarak ortaya çıkartmaya çalışmaktadır.

### 2.1. Araştırma Soruları

Yukarıda tavsif edilmiş olan nitel araştırma tasarımı ve vaka incelemesi metodolojisine dayanarak, bu çalışma aşağıdaki araştırma sorularını yanıtlamayı amaçlamaktadır:



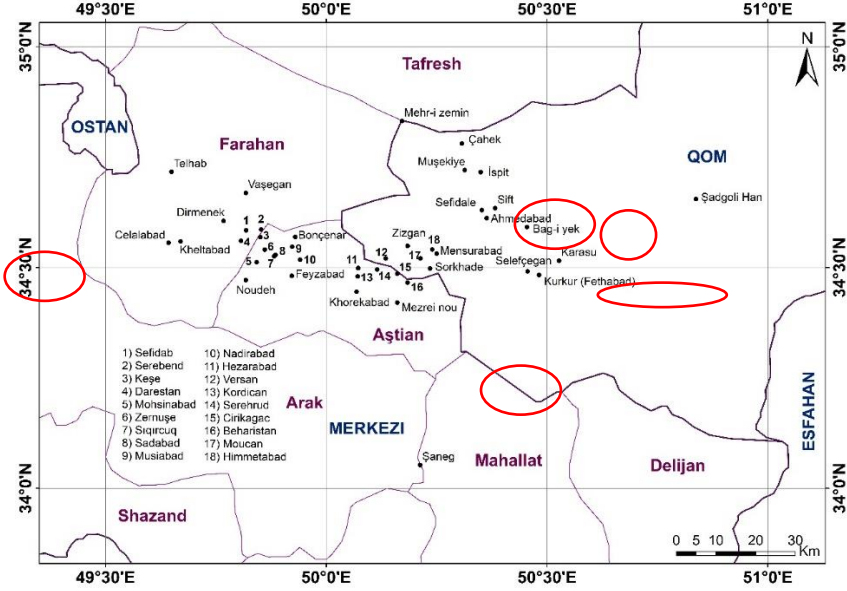
1. Birden fazla dil değişkesinin kullanıldığı bir iletişim sırasında çağdaş Türk lehçeleri konuşurlarının iletişim örüntüleri dil geçişliliği kuramı çerçevesinde nasıl şekillenmektedir?

2. Birden fazla dil değişkesinin kullanıldığı bir iletişim sırasında çağdaş Türk lehçeleri konuşurlarının iletişim örüntülerinin dil geçişliliği kuramı çerçevesinde olası işlevleri nelerdir?

## 2.2. Veri toplama: İran'da bir vaka incelemesi

Bu çalışmayı gerçekleştirebilmek üzere tanıklanabilir ve kanıtlanabilir dil verisi derlemek amacıyla Temmuz-Eylül 2021 tarihler arasında İran İslam Cumhuriyetinin Merkezî ve Kum sancaklarında bir araştırma gezisi gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması öncesinde ilgili dil ekolojisinin doğru tespitini gerçekleştirmek amacıyla Doerfer'in *Khalaj Materials* (1971) ve *Lexik und Sprachgeographie des Chaladsch* (1987) başlıklı monografileri ve Moghaddam'ın (1939) eserleri incelenerek Halaçça konuşulan köylerin listeleri hazırlanmıştır. Ayrıca Güzel'in (2021) *Dil ilişkileri bağlamında Halaçça* başlıklı tezi de incelenmiştir.

Halaçça konuşulan yerleşim birimlerinin koordinatları Google Maps uygulaması üzerinden (<https://www.google.com/maps/>) saptanmış ve harita üzerinde işaretlenmiştir (bk. Şekil 1).



Şekil 1. Alan araştırması sırasında veri derlenmiş olan Halaçça yerleşimleri

Şekil 1'de sunulmuş olan haritada yerleşim yerleri ve coğrafi şekiller arasındaki ilişki dikkate alındığında Halaçların vadilerde yerleştikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. En güneyde bulunan Şaneg haricindeki Halaç yerleşimlerinin doğu-batı istikametinde yayıldığı da dikkati çekmektedir. Söz konusu yerleşim

yerlerinden Halaçça konuşulan Muşekiye, İspit ve Ahmedabad köyleri Kum vilayetine bağlı iken Beharistan köyü Merkezî vilayetine merbuttur. Köylerin ortalama sabit nüfusu ortalama 200 kişi civarındadır. Güney Azerbaycan Türkçesi konuşurunun yaşadığı batıda bulunan Ferahan ise tarihi ve ekonomik olarak önemi nedeniyle daha büyük bir nüfusa sahip olmasının yanında hatırı sayılır bir Farsça konuşur nüfusuna sahip olan bir yerleşim birimi olarak bilinmektedir.

### 2.2.1. Kaynak Kişiler ve Araştırma Bağlamı

Bu çalışmanın amaçları ve araştırma soruları ile uyumlu olarak çalışmaya dâhil edilmiş olan kaynak kişilerin demografik bilgileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 1. Kaynak kişilerin demografik bilgileri

Kaynak Kişi	Sancak	Köy	Yaş	Cinsiyet	Eğitim
<i>Bahadır Eşfidi</i> [HAL01]	Kum	Ispid	50	Erkek	Ortaöğretim
<i>Kadir Ali Şerefzade</i> [HAL02]	Kum	Muşekiye	51	Erkek	Ortaöğretim
<i>Zehra Vefai</i> [HAL03]	Kum	Ahmedabad	49	Kadın	Ortaöğretim
<i>Ali Goderzi</i> [GAT01]	Merkezî	Ferahan	65	Erkek	Ortaöğretim
<i>Mehmet Akkuş</i> [TT01]	Türkiye	Bayramlı	35	Erkek	Yükseköğretim
<i>Omid (Afşin) Arabgol</i> [HAL04]	Merkezî	Beharistan	50	Erkek	Ortaöğretim

Tablo 1’de sunulmuş olan tarafımızca derlenmiş olan verilerin işaret ettiği üzere çalışmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğu erkeklerden (N=5) müteşekkil iken İran’ın kendine has toplumsal normlarının da etkisiyle göreceli olarak az bir kısmı kadınlardan (N=1) oluşmuştur. Tüm katılımcılar içerisinde en genç kaynak kişinin yaşı 35 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın yapıldığı zaman kayıt alınan en yaşlı kaynak kişi ise 65 yaşındaydı. Tüm katılımcıların ortalama yaşı ise 50 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeylerine gelince, kaynak kişilerin beşinin ortaöğretim seviyesinde eğitim aldığı birinin ise yükseköğrenim gördüğü belirlenmiştir.

İletişimin doğal bir seyir izlemesi ve konuşurların spontan dilsel eylemlerine olabildiğince müdahale edilmemesi amacıyla veri toplama safhası yarı yapılandırılmış informal görüşmeler yoluyla tarafımızca gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların konuşacak bir konu bulamamaları durumunda faydalanmak üzere ise bir görüşme soruları listesi hazırlanmıştır. Spontan ve resmi olmayan (bire-bir ve/veya gruplar arası) görüşmelerin doğasına uygun olarak, araştırmacı, sorularını konuşmanın akışını dikkate alarak -ve görüşme anında araştırmacı, iletişim sorunu olduğunu hissettiğinde- sorularını yeniden biçimlendirerek doğaçlama sorular sormuştur. Bunu konuşmanın doğal akışını zedelemeyen gerçekleştirmeye özen gösterilmiştir.

Bu satırların yazarı, Türkiye Türkçesi konuşuru olarak etnografik temelli bu çalışmada yer alarak çalışmaya öz-etnografik bir boyut da kazandırmıştır. Bu nedenle bilimsel nesnellik amacıyla araştırmacının rolünün tartışılarak sunulması ilgili alanyazında sıklıkla önerilen bir durumdur. Bu satırların yazarı olan araştırmacı bir alan araştırmacısı olarak dilbilim alanında doktora bitirmiş, Azerbaycan Türkçesi üzerine 6 kur dil eğitimi almış, Halaçça üzerine İran’da dili doğal dil ekolojisi ve bağlamında öğrenebilmek maksadıyla 2 ay Halacistan’da

yaşamıştır. Konuşurlardan Ali Goderzi Güney Azerbaycan Türkçesinin henüz Türkoloji alanyazınına kapsamlı olarak tanıtılmamış olan Merkezî vilayetinde konuşulan değişkesini konuşmaktadır. Diğer konuşurlar ise Halaççayı anadili olarak edinin konuşan bireylerden oluşmaktadır. Köşeli parantez içerisinde ise çözümlemede kısaltma olarak konuşurların etiketleme biçimleri verilmiştir.

Çalışmanın derlemi ise yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmelerde kaynak kişilerden Halaçça masal, destan, hikâye gibi folklorik malzemeleri anlatmaları istenmiştir. Bu amaçla araştırmacı çalışmada Halaçça yeterliliği göreceli olarak yüksek olan bireyler seçildiğinden amaçlı örnekleme (İng. purposeful sampling) ve birbirlerini tanıyan Halaçların Halaçça yeterliliğine güvendiklerini belirttikleri bireylere yönlendirdiklerinden kartopu örnekleme (İng. snowball sampling) yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan verilerin süreleri, konuşurlar ve verilerin derlendiği köyün adları Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Görüşme verilerine dair bilgiler

<b>Konuşurlar</b>	<b>Köy</b>	<b>Kayıt türü</b>	<b>Görüşme kaydı süresi</b>
<i>Omid (Aşın) Arabgol</i>	Behāristan	Görsel-işitsel	00sa11dk45sn
<i>Mehmet Akkuş</i>	Ispit	Görsel-işitsel	00sa26dk30sn
<i>Bahadır Esfidi</i>			
<i>Ali Goderzi Esfidi</i>			
<i>Kadir Ali Şerefzade</i>			
<i>Mehmet Akkuş</i>	Muşekiye	Görsel-işitsel	00sa18dk11sn
<i>Kadir Ali Şerefzade</i>			
<i>Zehra Vefai</i>			
<i>Mehmet Akkuş</i>			
<i>Ali Goderzi</i>			

Tablo 2’de görüldüğü üzere, çalışma bağlamında kullanılacak olan veriler 3 Halaç köyünden derlenmiştir: (i) Behāristan, (ii) Ispit ve (iii) Muşekiye. Derlenmiş olan verilerin derlenme oturumlarında her bir oturumda bulunan katılımcılar tabloda birlikte sunulmuştur. Veriler görsel-işitsel olarak kaydedilmiş ve alan araştırması bağlamında güvenli olarak harici belleklere yedeklenerek kaydedilmiştir.

### 2.3. Bulgular

Bu çalışmada, *EXMARaLDA* (*Extensible Markup Language for Discourse Annotation*; TT: *Konuşma Çözümleme amacıyla Genişletilebilir İşaretleme Dili*) çeviriyazı programı kullanılarak sözlü veri çözümlemeleri gerçekleştirilmiştir (Schmidt 2004). Bu programın bu çalışma özelinde tercih edilmiş olmasının sebebi ise, konuşurlar tarafından üretilen dil çıktısının, konuşma zamanına ve sırasına uygun olarak her bir konuşmacı için ayrı satırlar halinde çeviriyazıya aktarılabilmesine izin vermesidir (Ruhi, Hatipoğlu, Eröz-Tuğa ve Işık-Güler, 2010). Aktarılmış olan veriler daha sonra Halaçça konuşurlarıyla gerçekleştirilmiş olan tetiklendirilmiş hatırlatma görüşmeleri yöntemi (İng. stimulated recall interview) aracılığıyla kontrol edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında çözümlenmiş olan verilerden ortaya çıkan temel bulgular arasında (i) dil geçişliliğinin gerçekleşmesinde anlamın gerçekleşmesinin başat

bir rolü olduğu ve iletişimde bulunan tarafların bunu sürekli olarak denetledikleri, (ii) dil geçişli (translingual) söylem belirleyicilerinin iletişim sırasında edimbilimsel olarak dil sınırlarını saydamlaştırdığı, (iii) sözlüksel öğelerin tetikleyici unsur görevi görebildikleri ve (iv) toplumsal olarak baskın ve ortak iletişim aracı olan dil değişkelerinin arabulucu (İng. moderator) görevi üstlenmeleri sayılabilir. Bu bulgular, belirli veri örnekleriyle birlikte aşağıda tartışılmaktadır. Halaçça ve Farsça sözceler (İng. utterance) bu sözcelerin altında Türkiye Türkçesine aktarılmış ve çevrilmiştir. Farsça sözceler Latinize edilerek çözümlenmiştir. Halaççanın çözümlenmelerinde –bir alfabesi olmadığından dolayı– Doerfer ve ekibinin 1971 yılında *Khalaj Materials* isimli monografisinde geliştirmeye başladıkları ve 1994 yılında *Folklore-Texte der Chaladsch* başlıklı kitaplarıyla kemale erdirdikleri simgeler tercih edilmiştir.

*Alıntı 1. Anlamanın gerçekleşmesinde başat bir rol oynama bağlamında dil geçişliliği*

[1]

	0 [00:00.0]	1 [00:00.5]
<b>HAL01 [v]</b>		Mullâ • bî kien âşkâsilâ ee bâluyî bâşîndâ kâldi bâlûq içiyâ. •
<b>[TÜRKÇE] [nv]</b>		(Hal.) <i>Molla (Nasreddin Hoca) bir gün eşeğiyle köyün</i>
<b>TT01 [v]</b>	Befârmâîn!	
<b>[TÜRKÇE] [v]</b>	(Fars.) <i>Buyurun!</i>	

[2]

	..
<b>HAL01 [v]</b>	• Bâdân xolqâ haydî ki • o yoqqâr mâhâllâçâ • âş bişirillar. • Bâdâ xalx
<b>[TÜRKÇE] [nv]</b>	<i>başından geldi köyün içine. Sonra ahaliye "Yukarıdaki mahallede aş</i>

[3]

	..
<b>HAL01 [v]</b>	hârkâs bî qâsâ hâräkdi yuolqâ tîştî, vardi • Mullâ haydî olmâya •
<b>[TÜRKÇE] [nv]</b>	<i>pişiyorlar!" dedi. Sonra ahali herkes bi kase alıp, yola düşüp gitti. Hoca dedi</i>

[4]

	..
<b>HAL01 [v]</b>	mân yipây hayom hipâyum didik olya • iezi tâ bî qâsâ hâräkdi vardi.
<b>[TÜRKÇE] [nv]</b>	<i>ki "Olmaz ben kendim yalan söylüyorum ya dediğim doğru çıkarsa." Kendi</i>

[5]

	..	2 [00:21.3 [00:21.9]
<b>HAL01 [v]</b>		Vardî aş yimâkkâ aş • yipây iez yipâyurta
<b>[TÜRKÇE] [nv]</b>	<i>de bir kase alıp gitti.</i>	<i>Gitti aş yemeye ama yalan kendi yalanı ama</i>
<b>TT01 [v]</b>		Aaa!

[6]

	4 [00:27.0]	5 [00:28.1]	6 [00:28.8]
HAL01 [v]	ämme aş izezi tä vârdi.		<b>Yalân •</b>
[TÜRKÇE] [nv]	inandı aş (yemeye) kendi de gitti.		<i>Yalan.</i>
HAL02 [v]		<b>Yipây • yâni?</b>	
[TÜRKÇE] [v]		<i>Yalan yani?</i>	
TT01 [v]			<b>Yalân • duruy.</b>
[TÜRKÇE] [v]			<i>Yalan, yalan.</i>

Bu alıntıda, Halaçça konuşuru [HAL01] insanın kendi yalanına inanması temelinde Halaçça bir Nasreddin hoca fıkrası anlatmaktadır. Türkiye Türkçesi konuşuru Halaçça konuşuruna [1] nolu bağlam-satırda (Alm. Tier) Farsça *Befârmâin!* (Buyurun!) diyerek muhatabını teşvik eder. Halaça konuşuru fıkrayı anlatmaya başlar. Fıkra anlatımı sırasında karşısındaki muhatabının söylediklerini anlayıp anlamadığını muhatabın dilsel ve dil-ötesi işaretlerini kontrol ederek anlatmayı sürdürür. Bu sırada Türkiye Türkçesi konuşuru [TT01] anlatım sırasında - [5] nolu bağlam-satırda görüldüğü üzere - *Aaa!* ünlemine kullanarak konuyu anladığını ve anlatmaya devam etmesini imler. Bu işaret üzerine Halaçça konuşuru anlatımını sürdürür; ancak ne zaman ki ortamda bulunan bir diğer Halaçça konuşuru [HAL02] Türkiye Türkçesi konuşurunun anlatımda geçen ve fıkranın anlaşılması için hayati derecede önemli olan Halaçça *yipây* sözcüğünü muhatabın anlayamayabileceğini fark eder, o zaman araya girer ve bu sözcüğü bilip bilmediğini - [6] nolu bağlam-satırda görüldüğü üzere - sorarak kontrol eder: *Yipây • yâni?* (Yalan • yani?). Türkiye Türkçesi konuşuru Türkiye Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde aynı biçimde kullanılan *yalân* sözcüğünün yanında anladığını göstermek için sözcüğün Farsça karşılığı olan *duruy* sözlüksel ögesini de teleffuz eder. Fıkrayı anlatan Halaçça konuşuru [HAL02] Halaçça *yipây* sözcüğünün *yalân* anlamına geldiğini Güney Azerbaycan Türkçesi sesletimiyle onaylayarak anlatımına devam eder. Bu alıntıda açıkça görüleceği gibi, Halaççanın yanında Güney Azerbaycan Türkçesi ve Farsça, konuşurların eldeki konuyla ilgili anlamı müzakere ettiği bir süreçte kullanılmaktadır. Anlama durumunun gerçekleşmeyebileceği durumlarda konuşurlar tüm dilsel repertuarlarını kullanarak dil geçişliliği yöntemiyle anlam inşası sürecine etkin katkı sunmaktadırlar.

*Alıntı 2. Dil geçişli (translingual) söylem belirleyicilerinin iletişim sırasında edimbilimsel olarak dil sınırlarını saydamlaştırması*

[7]

	0 [00:00.0]	1 [00:00.5]
HAL03 [v]	Müllâ Nâsrâddîn miğâ yâ dunâ gâvâyân gâvâyî....	
[TÜRKÇE] [v]	<i>Nasreddin Hoca bi tane geroğ geroğ...</i>	
HAL02 [v]		• Xälâci sohbât kon.
[TÜRKÇE] [v]		<i>Halaçça konuş.</i>

[8]

	..
HAL03 [v]	Gâvâyân <b>yâ'ni</b> zâmi... zâmin bilâsi šâx šâyollar. Uordâ âbzuni salqitmiş-
[TÜRKÇE] [v]	<i>Geroğ yani onunla dal şey yapıyorlar. orda onu koymuşlar sonra şimdi gelmiş</i>

[9]

..	
HAL03 [v]	âmişlar <b>bādān hālā</b> kālmiş-âmiş • dādā nānāyā hayr-amiş āgā mān bī mōyā
[TÜRKÇE] [v]	anne babasına demiş ki: "Ben evlendiğim zaman örneğin düğün yaptım sonra

[10]

..	
HAL03 [v]	māsālān kişi aliyām kidān ietigām • • bādān mān kālluq olyām • • bād āgā mān
[TÜRKÇE] [v]	çoluk çocuğa karıştım. Sonra eğer benim misal veriyorum evladımı buraya

[11]

..	
HAL03 [v]	māsālān kālīm buorā yatıyryām- qāvāyān tişār munī bāsi āzār...
[TÜRKÇE] [v]	<b>Māsālān</b> yatırdım - bu geroğ düşün bunun başını ezer". (Fars.) Anladın mı dediğimi?

[12]

..	3 [00:21.9]	4 [00:27.0]	5 [00:28.1]
HAL03 [v]	fāhmidī çi miğām?	Yā Fārisi mişe begām.	
[TÜRKÇE] [v]		(Fars.) Ya Farsça da olur, konuşurum.	
HAL02 [v]			
TT01 [v]	Åre!		Nā •
[TÜRKÇE] [v]	(Fars.) Evet.		( H a l . )

[13]

..	6 [00:28.8]
HAL03 [v]	<b>Māsālān hānuz</b> bāččā būde • hānuz...
[TÜRKÇE] [v]	(Fars.) Daha çocukken daha çocuk küçükken...
TT01 [v]	nā • nā, motāvāccih oluqām.
[TÜRKÇE] [v]	Hayır, hayır, hayır, anlıyorum.

Bu alıntıda [HAL03] kodlu Halaçça konuşuru, Nasreddin Hoca fıkrası anlatmaktadır. [HAL03] Farsça anlatmaya başlar başlamaz eşi olan [HAL02] Halaçça konuşması için kendisini uyarmıştır. Konuşma ilerledikçe, [HAL03] anlattıklarını detaylandırmak veya anlamını sarih bir şekilde ortaya koyabilmek için - [7] nolu bağlam-satırda görüldüğü üzere - köken olarak Arapça olmasına rağmen Farsça üzerinden Halaççaya kopyalanmış olan *yā'ni* (yani) söylem belirleyicisiyle anlama durumunu dil geçişliliğini geniş anlamda kullanarak kontrol etmeye çabalamaktadır. Konuşmanın devamında [HAL03] yine Arapçadan Farsçaya geçmiş ve Farsçada yerleşmiş bir zaman belirteci olan *bādān* (sonra) yapısını - [9] ve [10] nolu bağlam-satırlarda tanıklandığı üzere – sözceler arası zaman gönderimini sağlamak üzere kullanmaktadır. Buna benzer şekilde zaman gönderimi yapan *hālā* (şimdi) [13] ve *hānuz* (hala) [9] yapılarını kullanmaktadır. Buna ek olarak, yukarıdaki alıntıda olduğu gibi Halaçça konuşuru, söylediklerinin muhatabı tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını Farsçaya geçiş yaparak açıkça *Fāhmidī çi miğām?* (Ne dediğimi anladın mı?) [12] şeklinde sormaktadır. Muhatabından olumlu yanıt almasına rağmen bir öneride

dahi bulunmaktadır: *Yâ Farisi mişe begäm.* (Farsçada söyleyebilirim.). Burada yine anlamının kontrol edildiği tanıklanmaktadır. Söylem belirteçleri arasında İngilizcede *for example* veya Türkiye Türkçesinde *örneğin, mesela* örneklerinde ilgili alanyazında tanıklanmış olduğu gibi bu vaka incelemesinde görelî olarak sık karşılaşılmış olanı *mäsälän* söylem belirteçidir. Burada konuşurun bilgi aktarma sürecinde biçim-sözdizimsel yapıyı oluşturabilmek için bir *hiatus* veya söylem doldurucu (İng. gap-filler) görevi gördüğü düşünölen *mäsälän* gibi kalıp söz öbeklerinin konuşma dilinde sıklıkla kullanıldığı vurgulanmıştır (Fraser, 1999; Özbek, 1998; Schiffrin, 1987).

*Alıntı 3. Sözlüksel öğelerin tetikleyici unsur görevi görmesi açısından dil geçişliliği*

[14]

..	
HAL01 [v]	Xäläc tili yätäy ziri sual." ••• <b>Qârişmiş</b> birbirkä. Xäläc tili Şähsävännä
[TÜRKÇE] [v]	diyor. Dedi ki: "senin Halaççan bayağı anlaşılmaz. Karışmış birbirine. Halaçça

[15]

..	18 [01:35.6]	19 [01:36.6]	20 [01:38.6]
HAL01 [v]	<b>qârişmiş.</b>	BİZ aa o cür...	
[TÜRKÇE] [v]	Şahseven dili ile karışmış.	Biz de öyle...	
TT01 [v]			Män vârdum
[TÜRKÇE] [v]			(Hal.) Ben gittim
Az01 [v]		<b>Qarişik.</b>	
[TÜRKÇE] [v]		(Az.) Karışık.	

[16]

..	21 [01:39.1]	22 [01:40.0]	23 [01:40.8]	24 [01:42.0]
HAL01 [v]	Wâşiqân?		Bâli.	
[TÜRKÇE] [v]	Vaşıkan'a?		E v e t .	
TT01 [v]	Wâşiqân!	Män... mänä hämintor haydılar.		Haydılar ki
[TÜRKÇE] [v]	Vaşıkan'a!	(Hal.) Bana da böyle demişlerdi.		(Hal.)

[17]

..	
TT01 [v]	ee Mährizämin, Çähäk, Äsfid, Muşäkiyä mäxlut olmuş-ar.
[TÜRKÇE] [v]	Dediler Mehrizemin, Çahək, İsfit, Muşakiye'nin dili karışık hale gelmiş.

[18]

..	25 [01:45.4]
HAL01 [v]	Mäxlut ee • gädimdä bu-ri. Äl'an bullâr •• hayılar •• biz hayıq "yâÿy" bullâr
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Karışık, eskiden beri. Şimdi bunlar diyorlar •• biz diyoruz: "yâÿy";

[19]

..	26 [01:46.7]	27 [01:49.4]
HAL01 [v]	"ÿÿ" tä hayılar.	Bullâr hayılar
[TÜRKÇE] [v]	bunlar diyorlar: "ÿÿ".	(Hal.) Bunlar
HAL02 [v]	"Qâÿ" tä hayulär • "ÿâqâÿ" tä hayulär.	
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Biz de "ÿÿ" "ÿâÿÿ" da diyorlar.	

[20]

..	28 [01:51.3]	29 [02:02.0]	30 [02:02.8]31 [02:06.9]
HAL01 [v]	"qâý".	Hämün • "qâý".	"Qâý" tã olur
[TÜRKÇE] [v]	"qâý" diyorlar.	Yok; "qâý"	(Hal.) "Qâý" da
TT01 [v]	"Kälây" nîst?		Áhà!
[TÜRKÇE] [v]	(Fars.) "Kälây" değil mi?		

Bu konuşmada, Halaç Türkçesinin diğer Türk lehçelerinden biçimbilgisel ve sözlüksel ögeler alarak anlaşılmaz hale geldiği belirtilmektedir. Bölgede konuşulan Azerbaycan Türkçesinin bir altdalı olarak kabul edilen Şahseven ağzının bunda etkisi olduğu belirtilmektedir. [HAL019] aynı durumun Halaç Türkçesinin Mehrizemin, Çahək, İsfıt ve Muşekiye ağzlarında da tanıklandığı ileri sürmektedir. [14] ve [15] nolu bağlam-satırlarda görüldüğü üzere, Halaçça konuşuru *Qârişmiş birbirkä. Xäläç tili Şâhsävännä qârişmiş* (Karışmış birbirine. Halaçça Şahseven dili ile karışmış) tümcesinde Azerbaycan Türkçesinde de aynı anlamda kullanılan **qariş-** (TT. karış-) eylemini sesletir sesletmez Halaç Türkçesini hiç duymamış olan Azerbaycan Türkçesi konuşuru Az01 buradaki durumu anladığını tetikleyici bu ortak sözcüğü kendi lehçesinde sesleterek belirtme gereği duymuştur: **Qarişik**.

*Alıntı 4. Toplumsal olarak baskın ve ortak iletişim aracı olan dil değişiklerinin arabulucu görevi üstlenmesi*

[21]

0 [00:00.0]	1 [00:00.5]
HAL01 [v]	Hişom • hişom sorâq alıqam: nierdä
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Soru sormak istiyorum: Nerelisin?
TT01 [v]	Şörum sorâq alıqam.
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Bir soru sormak istiyorum.

[22]

..	2 [00:01.1]	3 [00:01.7]	4 [00:02.5] [00:28.1]	6 [00:28.8]
HAL01 [v]	kälmişây?	Mäsälän sän?	Torkiyädä.	
[TÜRKÇE] [v]		(Hal.) Mesela sen?	Türkiyeden.	
TT01 [v]	Män?		Áhà!	İstanbul.
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Ben?			

[23]

7 [00:22.2]	8 [01:01.9]	9 [01:17.4]
HAL01 [v]	İstanbul • Torkiyä!	Ábäd-är • buora ábäd-är •
[TÜRKÇE] [v]	İstanbul, Türkiye.	Gelişmiş, burası gelişmiş,
TT01 [v]		Buorda xəyli ábäd-är.
[TÜRKÇE] [v]		(Hal.) Burası bayağı gelişmiş.

[24]

..	10 [01:19.0]	11 [01:23.3]
HAL01 [v]	bäli.	Buodä täyribän sâbät
[TÜRKÇE] [v]	e v e t.	(Hal.) Burda köyümüzde
TT01 [v]	Ee näçcä tä näfär mäsälän buodä zändäganluq...	Bidik-är.
[TÜRKÇE] [v]	(Hal.) Burada kaç kişi yaşıyor?	(Hal.) Büyük.



[25]

..	
HAL01 [v]	bâluymizcâ yiez ee hävlik vâr. Yîz hävlik ieş yîz nâfâr cungal o bidik
[TÜRKÇE] [v]	<i>sabit yüz aile var. Yüz aile küçük büyük üç yüz kişilik bir topluluk.</i>
TT01 [v]	
[TÜRKÇE] [v]	

[26]

..	12 [01:27.8]
HAL01 [v]	câmiyyât • xurd o bidik • xurda be hãmä.
[TÜRKÇE] [v]	
TT01 [v]	<b>Ee • çänd dâr säd nâfâr mi tünä</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>(Fars.) Yüzde kaç Halaçça</i>

[27]

..	13 [01:28.9]
HAL01 [v]	<b>Âlân digî • • inyîrâzä • väli hâliš mişe.</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>(Fars.) Şu an azalıyor ama anlıyorlar.</i>
TT01 [v]	mäsälän be zâbâni Xäläci härf bezäne?
[TÜRKÇE] [v]	<i>konusabiliyor?</i>

[28]

..	14 [01:32.15 [01:33.6]
HAL01 [v]	<b>Cävâb nâmidune bede. Âre, xodäm räftäm ki çiz ee be Xälächâyî</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>(Fars.) Cevap veremezler. Evet, kendim Vaşikan Halaçlarının olduğu</i>
TT01 [v]	Hm!

[29]

..	
HAL01 [v]	<b>Wâşiqân • • Bâ unhâ sohbât kârdäm. Âga Wâşiqâni goft: "Agâ, • • şomâ ästop!</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>vere gitmiştim. Onlarla konuştum. Bir Vaşikanlı bana "Efendi, sen dur!"</i>

[30]

..	16 [01:317 [01:34.9]
HAL01 [v]	<b>Härf nâzân!" Dânişma! Nätäy • nietäy? İ'na go... haydî ki: "Sâni</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>Konuşma" dedi. (Hal.) Konuşma! Biz "nätäy" diyoruz onlar "nietäy"</i>
TT01 [v]	((gülür))

[31]

..	
HAL01 [v]	<b>Xäläch tili yätäy ziri sual." • • • Qârışmiş birbirkä. Xäläch tili Şâhsävännä</b>
[TÜRKÇE] [v]	<i>diyor. Dedi ki: "senin Halaçcan bayağı anlaşılmaz. Karışmış birbirine. Halaçça</i>

[32]

..	18 [01:35.6]	19 [01:36.6]	20 [01:38.6]
HAL01 [v]	qârışmiş.	Bîz aa o cür...	
[TÜRKÇE] [v]	<i>Şahseven dili ile karışmış.</i>	<i>Biz de öyle...</i>	
TT01 [v]			Män vârdum.
[TÜRKÇE] [v]			<i>(Hal.) Ben gittim.</i>
Az01 [v]		Qarişik.	
[TÜRKÇE] [v]		<i>(Az.) Karışık.</i>	

Bu metinde, biri Halaçça konuşuru diğeri anadili Türkiye Türkçesi konuşuru olan iki birey köydeki dil durumu ile ilgili konuşmaktadır. Türkiye Türkçesi konuşuru Halaçça muhatabına *Şorum sorâq aliqam* (Bir soru sormak istiyorum) diyerek konuşmasına başlar. Soruyu kendi değışkesindeki biçimbirimlerle soruyla karşılayarak Halaçça konuşuru *Hişom • hişom sorâq aliqam: nierdä kälmişây?* (Ben de bir soru sormak istiyorum: Nereden geldin?). Konuşma bir süre daha Halaçça devam ettirilir. Sonrasında Türkiye Türkçesi konuşuru iletişim için ortak iletişim dili olan Farsça olarak köyde kaç kişinin Halaçça konuştuğunu sorar: *Ee • çänd dâr säd nâfâr mi tünâ mäsälân be zâbâni Xälâci hârf bezâne?* (Yüzde kaç Halaçça konuşabiliyor?). Farsça sorulan soruya Halaçça konuşuru Farsça olarak cevap vererek dil geçişliliği yapmaktadır. İletişim sırasında anlamayı kolaylaştırmak için arabulucu görevi gören ortak iletişim dili dil geçişliliği için kullanılan dillerden biri işlevini üstlenmektedir.

### 3. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, birçok dil değışkesinin konuşulduğu İran coğrafyasında çağdaş Türk lehçeleri konuşurlarının dil geçişliliği kavram çerçevesi dahilinde iletişimi sağlamak amacıyla bilişsel-davranışsal olarak tüm dil kaynaklarının kullanılma olasılığına dair bir dizi sonuç çıkarmıştır. Wei (2022) tarafından belirtildiği gibi, *dil geçişliliği* "dil odağını soyutlanabilir bir kodlanmış sistem olma kadrajından dil kullanıcı kadrajına odaklamayı hedef edinir (s. 173). Bu kapsamda bu çalışma, Türk lehçeleri konuşurlarının iletişim sırasında dil çeşitliliği konusunda çekimser olmadıklarını ve bu bağlamda kullanabilecekleri tüm dil kaynaklarını kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmadan ortaya çıkan temel bulgular, dil geçişliliği praksislerini (İng. praxis) kullanarak dil kullanımının desenleri olmuştur. Bunlar; (i) dil geçişliliğinin gerçekleşmesinde anlamın gerçekleşmesinin başat bir rolü olduğu ve iletişimde bulunan tarafların bunu sürekli olarak denetledikleri, (ii) dil geçişli (translingual) söylem belirleyicilerinin iletişim sırasında edimbilimsel olarak dil sınırlarını saydamlılaştırdığı, (iii) sözlüksel öğelerin tetikleyici unsur görevi görebildikleri ve (iv) toplumsal olarak baskın ve ortak iletişim aracı olan dil değışkelerinin arabulucu (İng. moderator) görevi üstlenmeleri.

Veriler ayrıca Halaçça konuşan bir kişinin kendi yalanına inanması üzerine Halaçça bir Nasreddin Hoca fıkrası anlatılırken, Türkiye Türkçesi konuşan kişi tarafından dil geçişliliği yöntemiyle Güney Azerbaycan Türkçesi ve Farsça da kullanılarak anlam inşası sürecine etkin katkı sağlandığını göstermiştir.

Çalışmada incelenmiş olan veriler, Türk lehçelerinin ortak kökenden gelen sözlüksel öğelerin karşılıklı anlaşılabilirliği artırdığı tanıklanmıştır. Bu durum ise dil konuşurlarının zihinsel sözcük dağarcıklarından (İng. mental lexicon) yararlanmalarına yardımcı olmuş ve dolayısıyla ilgili dil değışkelerini nasıl kullandıklarını etkilemiştir. Azerbaycan Türkçesi konuşurunun Halaç Türkçesi

konuşurunun kullanmış olduğu **qariş-** eylemi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Sahan ve Rose (2021) tarafından da işaret edildiği üzere, dil konuşurları, anlamı oluşturmak için dilbilimsel etiketinden bağımsız olarak kendilerine sunulan tüm sözlüksel öğeleri kullanmışlardır. Bu durum ise bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Bu değişim, "dil ve dil değişkelerinin birbirine dolandığı, dil arasındaki sınırların, dil ve diğer iletişim araçları arasındaki sınırların ve dil ile ulus-devlet arasındaki ilişkilerin sürekli olarak yeniden değerlendirildiği, kırıldığı veya ayarlandığı" varsayımını desteklemektedir (Wei, 2018a, s. 22).

#### 4. Kısaltmalar

EY : Eski Yunanca	N : sayı
Fars. : Farsça	nv : nonverbal – sözsüz
GAT : Güney Azerbaycan Türkçesi	TT : Türkiye Türkçesi
Hal. : Halaçça	v : verbal – sözlü
İng. : İngilizce	

#### 5. Çevriyazı İşaretleri

ā : geniş, düz, arka dile yakın, açık, uzun	ō : geniş, yuvarlak, arka dil, yarı kapalı, uzun
â : geniş, düz, arka dil, açık	õ : geniş, yuvarlak, ön dil, yarı kapalı, uzun
ä : geniş, düz, ön dil, açığa yakın	ū : dar, yuvarlak, arka dil, kapalı, uzun
ā̄ : geniş, düz, ön dil, açığa yakın, uzun	ū̄ : dar, yuvarlak, ön dile yakın, kapalı, uzun
ē : geniş, düz, ön dil, kapalı, uzun	ȳ : ötümlü, sızıcı, orta damak
ī : dar, düz, arka dil, kapalı	x : ötümsüz, sızıcı, arka damak
ī̄ : dar, düz, ön dil, kapalı, uzun	

#### 6. Kaynakça

- AKKUŞ, Mehmet; SAĞIN-ŞİMŞEK, Çiğdem (2021). "Interjections as signals of mutual intelligibility in Turkish-Azeri receptive multilingual communication". *Turkic Languages*, 25, 191-209.
- BAROTCHI, Maher (2001). *Lingua Franca. Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (Eds. R. Mesthrie). Elsevier, 503-504.
- BLACKLEDGE, Adrian; CREESE, Angela (2010). *Multilingualism: A critical perspective*. Bloomsbury Publishing.
- BEERKENS, Roos (2010). *Receptive multilingualism as a language mode in Dutch-German border area*. Waxmann.
- CANAGARAJAH, A. Suresh (Edt.). (2013). *Literacy as translingual practice: Between communities and classrooms*. Routledge.
- CHAPELLE, Carol A.; DUFF, Patricia A. (2003). "Some guidelines for conducting quantitative and qualitative research in TESOL". *TESOL Quarterly*, 37/1: 157-178.
- CLYNE, Michael (1972). *Perspective on Language Contact*. Hawthorne.
- CRESWELL, John W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches* 2nd edition. Sage Publications.
- DÖRFER, Gerhard (1971). *Khalaj materials*. Indiana University Publications.
- DÖRNYEI, Zoltan (2007). *Research Methods in Applied Linguistics: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methodologies*. Oxford University Press.

- GARCÍA, Ofelia; WEI, Li (2014). *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. Palgrave Macmillan.
- GARCÍA, Ofelia; KLEYN, Tatyana (2016). *Translanguaging theory in education. Translanguaging with multilingual students: Learning from classroom moments*. Routledge.
- GUMPERZ, John J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge University Press.
- GÜZEL, Hasan (2021). *Dil ilişkileri bağlamında Halaçça*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- HOFFMANN, Charlotte (1991). *An Introduction to Bilingualism*. Longman.
- HOUSE, Juliane (2003). "English as a Lingua Franca: A Threat to Multilingualism?". *Journal of Sociolinguistics*, 7/4: 556-578.
- HOUSE, Juliane; REHBEIN, Jochen. (Eds.) (2004). *Multilingual Communication*. Amsterdam: John Benjamins.
- HYMES, Dell (1977). *Foundations in Sociolinguistics*. Tavistock.
- JANSENS, Rudi; MAMADOUH, Virginie ve MARÁCZ, László (2011). Languages of Regional Communication (ReLAN) in Europe: Three case studies and a research agenda. *A Toolkit for Transnational Communication in Europe* (Eds. J. N. Jørgensen). University of Copenhagen, Faculty of Humanities, 69-101.
- LABOV, William (1973). *Sociolinguistic patterns (no. 4)*. University of Pennsylvania Press.
- LODICO, Marguerite G.; SPAULDING, Dean T.; VOEGTLE, Katherine H. (2020). *Methods in educational research: From theory to practice*. John Wiley & Sons.
- Mestrie, Rajend vd. (2000). *Introducing sociolinguistics*. Edinburgh University Press.
- Moghaddam, Ehsan (1939). "Guyeshhá-ye Vafs va Ashtiyân va Tafraş". *Indiana University Uralic and Altaic Series 115*, 37-60.
- Ostler, Nicholas David Maclachlan (2006). *Empires of the Word: A language history of the world*. Harper Perennial.
- Phillipson, Robert (2008). "The new linguistic imperial order. English as an EU lingua franca or lingua frankensteinia?". *Journal of Irish and Scottish Studies*, 1/2: 189-203.
- Poplack, Shana. (2000). "Toward a typology of code-switching". *The bilingualism reader* (Eds. Li Wei). Routledge, 221-255.
- Ruhi, Şükriye vd. (2010). *A Guideline for Transcribing Conversations for the Construction of Spoken Turkish Corpora Using EXMARaLDA and HIAT*. Setmer Basımevi.
- Sahan, Kari.; Rose, Heath (2021). "Problematising the E in EMI: translanguaging as a pedagogic alternative to English-only hegemony in university contexts". *English-medium instruction and translanguaging* (Eds. Paulsrud, Z. Tian, J. Toth). Multilingual Matters, 1-14.
- SCHMIDT, Thomas (2004). *Transcribing and annotating spoken language with EXMARaLDA, Proceedings of the LREC-Workshop on XML based richly annotated corpora*, Lisbon, ELRA, Paris.
- SEIDLHOFER, Barbara (2005). "English as a Lingua Franca". *ELT Journal*, 59/4, 339-341.
- TEN THIJE, Jan D.; ZEEVAERT, Ludger (Eds.). (2007). *Receptive Multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts*. John Benjamins.
- UNESCO, (1953). *The Use of vernacular languages in education*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris. (Available online: [unesdoc.unesco.org/images/0000/000028/002897EB.pdf](https://unesdoc.unesco.org/images/0000/000028/002897EB.pdf)).
- WEI, Li (2011). "Moment analysis and translanguaging space: Discursive construction of identities by multilingual Chinese youth in Britain". *Journal of pragmatics*, 43/5: 1222-1235.
- WEI, Li (2018a). "Linguistic (super)diversity, post-multilingualism and translanguaging moments". *The Routledge handbook of language and superdiversity* (Eds. A. Creese-A. Blackledge). Routledge, 16-29.
- WEI, Li (2018b). "Translanguaging as a practical theory of language". *Applied Linguistics*, 39/1: 9-30.

WEI, Li (2022). “Translanguaging as a political stance: implications for English language education”. *ELT Journal*, 76/2: 172-182. <https://doi.org/10.1093/elt/ccab083>

WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in contact*. Mouton.

WILLIAMS, Cen (1994). *Arfarniad o Ddulliau Dysgu ac Addysgu yng Nghyddestun Addysg Uwchradd Ddwyieithog*. Unpublished doctoral dissertation. Bangor: University of Wales.